

Kielet kerroksittain – suomen kielen ja suomalaisen viittomakielen simultaania yhteistyötä keskustelussa

Johdanto

Suomalaisen viittomakielen (SVK) ja suomen kielen erilaiset, visuaalisuuteen ja kehon liikkeisiin sekä auditiivisuuteen ja ääntöelimistöön, pohjautuvat modaaliteetit mahdollistavat kielten tuottamisen osittaisen samanaikaisuuden. Rakenteeltaan viittomakielet ja puhutut kielet ovat kuitenkin keskenään hyvin erilaisia, minkä vuoksi suomalaista viittomakieltä ja suomen kieltä olisi käytännössä mahdotonta tuottaa jatkuvasti samaan aikaan täysin sujuvasti ja ymmärrettävästi (ks. esim. Laurén 2006: 215–219; Takala 2016: 43; ks. suomalaisen viittomakielen rakenteesta esim. Takkinen, Jantunen & Ahonen 2015).

Tässä kirjoituksessa esitän havaintojani sellaisesta suomen kielen ja SVK:n yhdistämisestä, jossa viittomat eli suomalaisen viittomakielen lekseemit (ks. Jantunen 2010) tuovat suomenkieliseen lausumaan lisäinformaatiota, jolla on vaikutusta lausuman tulkintaan tai jossa suomen kielen elementit täydentävät viitottua merkitysisältöä. Kyseessä on siis vuorovaikutuksen kannalta tarkoituksenmukainen kielten resurssien yhteistyö, eräänlainen kieleily (vrt. esim. Lehtonen 2015: 27–28, 52–54, 299–308; ks. myös Blackledge & Creese 2010). Spontaania viittomakielen ja puhutun kielen samanaikaista käyttämistä on tutkimuksissa kutsuttu usein myös koodien yhdistämiseksi (*code blending*) (esim. Emmorey, Borinstein, Thompson & Gollan 2008; Kanto 2016).

Kirjoitus pohjautuu pro gradu -tutkielmaani (Tjukanov 2016) ja sitä varten

hankkimaani videoaineistoon. Havainnoin tutkielmassani kuulevien viittomakielen tulkkiopiskelijoiden ja heidän kuulevien opettajiensa syitä ja tapoja yhdistellä suomalaista viittomakieltä ja puhuttua suomea sekä vuorotella näiden kielten käyttöä luokkahuonevuorovaikutuksessa. Suomalaisen viittomakielen ja suomenkielisen puheen yhdistäminen on aineistossani niin tavanomaista, että katson sen toimivan luokan omana kielimuotona (Tjukanov 2016: 34–72). Tällainen kaksikielisyys puhutussa kielessä ja viittomakielessä on siitä erityistä, että se on aina myös kaksimodaalista kaksikielisyyttä (ks. esim. Emmorey ym. 2008; Kanto 2016).

Lausumia, joissa viittomakieltä ja puhuttua kieltä yhdistetään, on luokiteltu kaksimodaalista kaksikielisyyttä käsittelevissä tutkimuksissa eri tavoin. Katsantokanta, jota myös puhuttujen kielten koodinvaihtotutkimuksissa on yleisesti harjoitettu, on lausuman pääkielen (engl. *base language*) määrittäminen (esim. Bishop 2010; van den Bogaerde & Baker 2005; Kanto 2016). Tässä esittelemäni tutkimuksen tavoitteena ei ole kuitenkaan katsoa kielten yhteispeliä semanttiseen analyysiin painottuvasta pääkielen määrittelystä käsin (ks. tarkemmin Tjukanov 2016: 60–61). Sen sijaan olen kiinnostunut siitä, millä tavoin kielet toimivat samanaikaisessa yhteistyössä vuorovaikutuksen kannalta ja millaisia merkityskimppuja kahdella kielen kerroksella rakennetaan, kun tarkastellaan lausumaa laajemmassa kontekstissa. Taustalla kytee siis keskusteluanalyttinen klassik-

kokysymys ”miksi tämä nyt” (Schegloff & Sacks 1973: 299).

Tässä kirjoituksessa viittomat on merkitty kapiteleihin niitä parhaiten vastaavilla suomen kielen sanoilla eli glosseilla (esim. TALO). Litteraateissa samanaikainen puhe ja viittomakieli on kirjoitettu allekkain ♦-merkkien väliin. Kaikki literoinnissa käytetyt merkit ovat liitteessä kirjoituksen lopussa. Yksityisyyden suojaamiseksi esimerkeissä esiintyvien henkilöiden nimet sekä muut mahdolliset tunnistetiedot on muutettu.

Ojasta ojaan – toinen kieli tarkentaa tulkintaa

Aluksi esitän tapauksia, joissa jompikumpi kieli, suomi tai SVK, täydentää jollakin tavalla lausuman implikaatiota. Esimerkki 1 on tilanteesta, jossa opettaja luennoi opiskelijoille viittomakielen tulkien ja asiakkaiden yhteistyön merkityksestä. Opettaja kertoo esimerkin kyseisen oppilaitoksen työpaikkapalaverista, joissa on lähes aina viittomakielen tulk-

kaus. Esimerkissään hän osoittaa, mil-laisiin väärinymmärryksiin palaveriin tilatut, tavallisesti oppilaitoksen ulko-puolella työskentelevät tulkit voivat ilman etukäteistietoja ajautua. Esimerkki liittyy ammattikieliseen *oja*-lyhentee-seen. Asiaa havainnollistaakseen opettaja käyttää paikoitellen samanaikaisesti sekä suomea että suomalaista viittomakieltä.

Huomionarvioista on etenkin opetta-jan koodien yhdistäminen: Ensin opettaja käyttää samanaikaisesti suomen kielen sanaa *oja* ja suomalaisen viittomakielen viittomaa OJA (r. 5; ks. suomalaisten viit-tomakielten *Suvi*-verkkosanakirjan artikkelin 1014 ensimmäisessä esimerkissä esiintyvä OJA-viittoma). Sen jälkeen opet-taja taas viittoo OPINTO+JAKSO (r. 6; Sign-wiki s. v. *opintojaks*) sekä sanoo samalla *opintojaks*. Viittomalla OJA opettaja oh-jaa opiskelijoita ensin tulkitsemaan sanan peruserkityksessään: ’veden t. yl. liian kosteuden poistamiseksi maahan kaivettu uoma’ (KS s. v. *oja*). Välittömästi tämän jälkeen hän osoittaa kuitenkin kyseisen tulkinnan vääräksi kieltolauseella (r. 6: *ei*

(1) Oja

01 OPETTAJA 2, P: ja jos meille tulee sellanen tulkki >joka ei oo
02 kuullu näiden lyhenteiden käyttöön< niin sil=ei oo
03 mitään mahollisuutta puhutaan ojista (2.2) niin ei
04 sillä tulkilla oo mitään mahollisuutta (.) vä- (.)
→ **heti tajuta .hh että ♦ ojassa ♦**
V: ♦ OJA ♦
06 OPETTAJA 2, P: ei oo kyse ojasta vaan on ♦ fkyse opintojaksostaf ♦
V: ♦ OPINTO+JAKSO ♦
07 OPETTAJA 2, P: (.) .hh niin on otettu niin et on sovittu et joku yks
08 on meistä ♦ vastuullinen heittämään niille ♦
V: ♦ HEITTÄÄ ♦
09 OPETTAJA 2, P: tulkeille ni- viit- nimiviit- tai viittomanimiä .h sit
10 näiden lyhenteiden viittomia .h ja kenties selittämään
11 et mikä se se on se lyhenne et se tulkkiraukka tietää
12 mitä se tulkkaa kun me puhutaan ojista .h

oo kyse ojasta) sekä käyttämällä hymyillen opintojaksosta, joka on opettajien ammattislangilla akronyymi *oja*, sen oikeanlaista käännösvastinetta OPINTO+JAKSO. Tällä tavalla opettaja näyttää *oja*-lyhenteen ja *oja*-sanana homonymian aikaansaaman sudenkuopan, johon tulkit saatavat langeta. Ei voi väittää, ettei lausuma tulisi ymmärretyksi ilman puheen kanssa samanaikaisia, merkitystä erot-

televia viittomia. Kielten yhteistyöllä on kuitenkin kiistatta tärkeä rooli, sillä viittomien käytöllä kuulijoiden tulkintaa kuljetetaan selvemmin tiettyyn suuntaan.

Seuraavassa katkelmassa (esim. 2) Janiina kertoo luokassa neljän hengen pienryhmälleen omasta työharjoittelustaan. Harjoitteluun on liittynyt tilanne kaupassa, jossa Janiina on päätynyt tulkkaamaan viittomakielisen kuoron

(2) Tulkkaus

01 JANIINA, P: ja sit mä olin sillain et mä en löydä myyjää, ja sit
 02 se oli sillain et *tos on myyjä *

T: *OSOITTA SORMELLA ETUVIISTOON *

03 JANIINA, P: *ja se otti sitä hihasta [kiinni]*
 T: *ESITTÄÄ TARTTUVANSA MYYJÄÄ HIHASTA *

04 IINA, P: [he he [he]
 05 NELLI, P: [he] he he he

06 JANIINA, P: .hh ja sit se (.) sit se myyjä oli jo sillain
 07 et et et aa kuuro
 08 *.h ja sit se oli kaivamas fkynää ja pape-ria,£* .hh
 T: *ESITTÄÄ KAIVAVANSA KYNÄN JA PAPERIA TASKUSTAAN *

09 NELLI, P: [foho]

10 JANIINA, P: [ja] (0.43) £ja tota (.) sit (.) sit se oli
 11 silleen et (.)£ et et ei et
 12 *ei että >pistä se paperi pois< (.) ei*
 T: *HUITOO KÄSILLÄÄN *

13 JANIINA, P: .h (.) ja sit se kysy (.) se kysy multa et (.) et
 14 voit=sä tulkata et tää on niin lyhyt juttu,(0.27) sit
 15 mä olin vaan silleen (.) et no (1.19) fsit se oli
 16 sillain että (0.44) @onks teil tät(ä) shampoot(a)@
 → (katto mua) (.) sit sit s- sit mä vaanf
 → JANIINA, V: ♦ TULKATA (('tulkkasin')) ♦
 P: ♦ °(-)° f@aha[haa@£] ♦

19 IINA, P: [£(tuntu oikeelta)£]
 20 ((OPISKELIJAT NAURAVAT))
 21 (.)

22 JANIINA, P: £ja sit se oli vaan silleen£ (0.42) et ei meil kyl oo
 23 (.) ja sit sit sit se oli niinkun
 24 *fsillä selvä£ *

T: *HEILAUTTAA KÄDET SIVUILLE JA LÄISKÄYTTÄÄ NE REISIINSÄ*

harjoitteluohjaajansa ja kuulevan myyjän lyhyen dialogin. Tilanne on ollut Janiinalle luultavasti erityinen ja jännittäväkin, koska toisen vuoden opiskelijat eivät yleensä osaa vielä viittoa kovin sujuvasti eikä heillä ole eettisistä syistä lupaa vielä toimia palkattuina tulkkeina aidoissa asiointitilanteissa (SVT ry 2014).¹ Kertomuksen huipun yhteydessä Janiina käyttää viittomaa ja yhdistää siihen myös puhutun kielen elementtinä toimintaansa evaluoivaa ääntelyä (r. 18).

Koodien yhdistäminen tapahtuu Janiinan kertomuksen huippukohdassa, kun hän siirtyy referoimaan johtolauseen kautta (*sit sit s- sit mä vaan*) omaa toimintaansa eli tulkkauksista (r. 17–18; ks. myös esim. Routarinne 1998, 2005). Koodien yhdistämisessä esiintyy samanaikaisesti puhuttuun kieleen kuuluvaa naurua muistuttavaa ääntelyä (*ahahaa*) sekä suomalaisen viittomakielen viittoma TULKATA (*Suvi* s. v. 120). Janiinan voitonriemuiselta kuulostava ääntely sisältää kertomuksen loppuun tyypillisesti asetunutta upotettua evaluointia eli omiin puheisiin tai ajatuksiin kohdistuvia arviointoja (ks. Labov 1972: 372–373; Routarinne 1998: 149). Yhdessä opittua vierasta kieltä käyttämällä Janiina myös samaistaa muut opiskelijat kokemaansa tilanteeseen (ks. Tjukanov 2016: 44–71). Vaikka viitotun kielen koodissa piipahdetaan vain hetki, vasta molempien kielten elementtien kautta kuulijoille rakentuu ilmauksen kokonaismerkitys: se, että Janiina on päässyt tulkkaukseen, mutta myös se, miten hän on omaan toimintaansa suhtautunut.

Kaikki tutkijat eivät kuitenkaan pidä tällaista puhutun kielen ääntelyn ja viittoman hybridiä koodien yhdistämisenä: esimerkiksi Emmorey ym. (2008: 49) katsovat tällaisten tapausten olevan koodin-

vaihtoa, jossa käytössä on vain viitottu kieli. Jos kuitenkin ajatellaan puhutun kielen interjektioiden, muiden ääntelyiden ja erilaisten äänieleiden valtavaa merkityskirjoa (vrt. esim. VISK § 856), tuntuisi oudolta sivuuttaa täysin Janiinan tekemä naurua muistuttava huudahdus.²

Myöskään seuraavassa esimerkissä (esim. 3) viittoman käyttäminen ei ole paikallista lausuman ymmärtämisen kannalta, mutta viittoma tuo kuitenkin toisena kielen kerroksena lisämerkityksen, joka saattaa ohjata kuulijoita tarkoitukseenmukaisempaan tulkintaan. Äännessä on jälleen Janiina. Katkelmassa hän osallistuu keskusteluun siitä, miten *kamina* viitotaan. Janiina kertoo, millaista viittomaa *kamina*-sanasta henkilö nimeltä Anu on käyttänyt. Suomenkielisen nimen sanomisen lisäksi Janiina näyttää samaan aikaan myös Anun viittomanimen (r. 8). Viittomanimi (tai nimiviittoma) on viittomakielinen nimi, joka voi liittyä esimerkiksi henkilön ulkonäköön (esim. KIHARA) tai luonteeseen (esim. ILOINEN) (Rainò 2004: 88–98). Opettaja istuu tilanteessa luokan edessä katse kohti opiskelijoita, ja tulkkiohjaajat istuvat luokassa riveissä opettajaa katsoen.

Koko luokalle puhuen opettaja ilmaisee, että hän ei tiedä, miten *kamina*-sana viitotaan (r. 1, 3). Tämän jälkeen Janiina viittaa ja kertoo johtoilmauksen kautta (*Anu sanoo*; ks. Routarinne 2005: 90–91; VISK § 1459) Anu-nimisen henkilön käyttävän *kamina*-sanasta tietynlaisia viittomaa (r. 10–12; ks. *Suvi* s. v. 791: *takka*). Viittomakielisen vuorovaikutuksen edellytyksenä on katsekontakti (esim. McIlvenny 1995: 131). Mahdollisesti sekä luokkatovereidensa katsekontaktia hakien että lisäksi tiedonlähdeään korostaakseen Janiina pitää lyhyen tauon en-

1. Eurooppalaisen viitekehyksen mukaan viittomakielen tulkkiohjaajien kielitaitotason tavoitetaso on toisen opiskeluvuoden lopussa noin A2–B1 (ks. Humak 2015: 54; EVK 2013).

2. Ks. myös englanninkielinen UD 2005, jossa *ahahaa* on saanut peräti oman määritelmän: 'sairaana kuuloinen nauru, jota [konsolipelihaamo] Super Mario käyttää'.

(3) Anu

- 01 OPETTAJA 2, P: .hh öö mä en tiedä kaminää [>siis kaminää<]
02 ?, P: [he he]
((KUULUU LUOKAN PERÄLTÄ, JOSTA KYSYMYS ON AIEMMIN TULLUT))
- 03 OPETTAJA 2, P: >siis silleen että< .h (.) @tämä on kaminan viittoma@
04 (.) mutta mä (o-) kirjotin kans sen tänne niinkun
05 *(sen) kaminan? *
- JANIINA, T: *KATSOO OPETTAJAA JA VIITTA*
06 OPETTAJA 2, P: *.h ja (0.72) tiedätkö=sä kaminan viittoman *
- T: *PYYHKÄISEE NENÄÄNSÄ JA OSOITTA SAMALLA JANIINA TOISELLA KÄDELLÄÄN*
- 07 JANIINA, P: *mm, mt. *
- T: *LASKEE KÄTENSÄ *
- JANIINA, P: ♦♦ (.) ANU ♦
- V: ♦♦ ((NÄYTTÄÄ ANUN NIMIVIITTOAMAN))♦
- T: *KÄÄNTYY KATSOMAAN MUUTA LUOKKAA
- 09 (0.22)
- JANIINA, P: sanoo että kamina viitottais ♦ kamina ♦
- V: ♦♦ TAKKA ((KAKSIKÄTISESTI))♦
- T: KATSOO YHÄ MUUTA LUOKKAA
- 11 (0.25)
- 12 OPETTAJA 2, P: ♦ .hh eli tää on tää takkaviittoma?♦
- V: ♦ TAKKA ♦

nen viittomanimen näyttämistä ja sanoo nimen voimakkaalla äänellä (r. 8). Koska puheena olevalla Anulla on viittomanimi, voidaan päätellä, että hän on jollakin tavalla tunnettu tai osallinen viittomakielisessä yhteisössä (ks. Rainò 2004: 7–8). Näin ollen Janiina myös vihjanee (suomalaista viittomakieltä mahdollisesti osaan) Anun mielipiteen olevan *kamina*-sanan viittomaa pohdittaessa relevantti. Lisäksi Janiina saattaa aavistaa luokkatovereidensa tunnistavan Anun paremmin, mikäli hän muuttaa nimen määräisemmäksi käyttämällä suomenkielisen nimen lisäksi myös henkilön viittomanimeä.

Viittomanimen näyttämistä voisi siis verrata tässä yksikielisiin suomenkielisiin konventioihin, joissa esimerkiksi sukunimeä voidaan käyttää etunimen yhteydessä (esim. *Lahtisen Anu*) tai kun hen-

kilöön viitataan pronomiinilla, mikäli hän ei ole itsestään selvästi tuttu kuulijoiden parissa pelkän nimen perusteella (esim. *se Anu*; esim. Laury 1996: 172–173; ks. myös Ainiala 2012: 616). Jos Janiina kuitenkin käyttäisi sukunimeä tai pronominia viittomanimen sijaan tai vaihtoehtoisesti ilmaisisi Anun viittomanimen lisäksi hänen suomenkielisen nimensä sormiaakkosin (ks. *Suvi: Suomalaisen viittomakielten sormiaakkoset*), Janiinan täytyisi tehdä tämä tietenkin peräkkäisin sanoin tai viittomin, lineaarisesti. Sen sijaan viittomanimeä käyttämällä hän voi kahden eri modaliteetin ansiosta tuottaa viittoman näppärästi samaan aikaan puheen kanssa. Lisäksi hän voi nimiviittomalla implikoida väitteensä todenperäisyyttä viitaten Anun kielitaitoon ja jäsenyyteen kieliyhteisössä.

Tämä *sopasopa* – kun toista kieltä tarvitaan ymmärtämiseen

Tähän mennessä olen käsitellyt esimerkkejä, joissa viitottu ja puhuttu kieli toimivat yhteistyössä niin, että molempien kielten ymmärtäminen tarkentaa kuulijoille tulkintaa, mutta kielet eivät ole siinä mielessä riippuvaisia toisistaan, että ne olisivat tasa-arvoisen ratkaisevassa asemassa lausuman ymmärtämisen kannalta. Esitelen seuraavaksi kaksi tapausta, joissa katson toisen kielen osaamisen olevan olennaista myös siitä näkökulmasta, tuuleeko lausuma ylipäättään ymmärretyksi.

Kun luokassa keskustellaan kielestä, mitä tapahtuu tietysti vierasta kieltä opiskeltaessa ja opetettaessa usein, on tavallista, että viittomakielen tulkkiopiskelijat ja opettajat viittaavat puheena oleviin viittomiin suomen kielen demonstratiivipronominilla *tämä* (tai sen puhekielisellä variantilla *tää*). Viittaaminen tapahtuu samanaikaisesti suomalaisen viittomakielen näyttämisen kanssa, jolloin kyseinen viittoma nostetaan keskustelun topiikiksi. Bishop (2010: 229–231) mainitsee saman ilmiön kuurojen vanhempien kuulevien lasten eli *codien (children of deaf adults)* kohdalla, joilla on myös toisinaan tapana yhdistää englannin *this* amerikkalaisen viittomakielen viittomiin. Säde käyttää tällaista viittaustapaa esimerkissä 4 (r. 6, seur. sivulla). Opettajan ja opiskelijoiden välisen keskustelun aiheena ovat parhaillaan viittomanimet ja etenkin huvittuneisuutta tai hämmennystä aiheuttaneet nimiviittomat.

Säde kertoo, että hänen harjoitteluhjaajansa on sanonut viittomanimekseen viittoman, joka on tässä ilmaistu glossilla GORILLA (r. 6) (ks. SignWiki s. v. *gorilla*). Viittomaa tuottaessaan Säde viittaa siihen demonstratiivipronominilla

tämä. Pronomini *tämä* tuo uuden tarkoitteen, Säteen samanaikaisesti näyttämän viittomanimen, keskusteluun (vrt. Etelämäki 2006: 49–57; Seppänen 1998: 59). Lisäksi Säteen hymyily (r. 6) implikoi, että hän tuntee myös viittoman toisen merkityksen ('gorilla') ja nimenomaan se aiheuttaa hänessä huvittuneisuutta.³ Myös muut samassa pienryhmässä olevat opiskelijat reagoivat Säteen vuoroon hymyllä, mikä vihjaa niin ikään heidän ymmärtäneen GORILLA-viittoman tarkoitteen.

Vaikka esimerkissä 4 on kaksi samanaikaista kielellistä yksikköä, viittoma ja sana, SVK:n ja suomen kielen riippuvuusuhde toisiinsa on tässä samankaltainen kuin eleen tai toiminnan suhde deiktisiin ilmauksiin joissakin tilanteissa: jos esimerkiksi asiakas ilmoittaa kioskillä asioidessaan ottavansa *tän* tai potilas lääkärillä kaatuneensa *tällä tavalla*, lausuma implikoi kuulijalle heti, että huomio on kiinnitettävä johonkin muuhunkin kuin ääntöelimistön kautta tuotettuun informaatioon (ks. Sorjonen, Raevaara & Lappalainen 2009: 107–109; Paananen 2015: 88–89; myös Sorjonen & Raevaara 2006: 51–53).⁴ Samalla tavalla myös Säteen pienryhmässä olevien opiskelijoiden pitää kuulla demonstratiivi *tämä*, nähdä viittoma GORILLA ja vielä käsittää nämä molemmat kielen osat, jotta he saavuttavat jaetun yhteisymmärryksen.

3. Eläinviittomat ovat kuitenkin melko tavallisia ja käytössään neutraaleiksi vakiintuneita viittomanimiä esimerkiksi silloin, kun nimiviittoma on motivoitunut puhutun kielen lähikäänneksestä (esim. sorsa Kalevi Sorsan viittomanimenä, Pip-puri 2015: 56–60; ks. myös Rainò 2004: 70–75, 88–103).

4. Lisäksi eleellä voi olla samanlainen suhde tiettyihin direktiivisiin ilmauksiin, erityisesti tarjouksiin (ks. Lauranto 2015: 49–52).

(4) Gorilla

01 ERIKA, P: (--)
02 OPETTAJA 1, P: on (.) on °on°
03 ERIKA, P: (--)
04 ERIKA, V: ((TOISTELEEE ITSEKSEEN AIEMMIN PUHEENA OLLUTTA VIITTOMANIMEÄ))
→ SÄDE, P: **mut myös (siellä) (mun) harjotteluohjaajan** (jonka)
06 viittoma on ♦ftämäf♦
V: ♦ GORILLA♦
07 (4.2) ((MUUT OPISKELIJAT HYMYILEVÄT))

Viimeinen esimerkki (esim. 5) vaatii myös kuulijoilta kahden kielen hallintaa, jotta koko lausuman semanttinen sisältö tulisi ymmärretyksi. Katkelmassa Iina kertoo muille opiskelijoille pienryhmässä aiemmin lukemastaan artikkelista. Tässä englanninkielisessä artikkelissa on käytetty termiä *mixed event*, jolla on tarkoitettu tilannetta, jossa paikalla on sekä kuulevia että kuuroja ja jossa kielivalinnat vaihtelevat puhutun ja viitotun kielen sekä näiden yhdistelmien välillä. Iina mainitsee sanan *sopasopa* (r. 8), jolla hän tarkoittaa tässä yhteydessä kommunikaatiomenetelmää nimeltä *viitottu puhe* (ammattislangissa myös *VP*). Viitottu puhe

on esimerkiksi kuuroutuneiden, huonokuuloisten ja sisäkorvaistutteen saaneiden henkilöiden käyttämä huulilतालukua tukeva kommunikaatiomuoto, jossa viittomia pyritään tuottamaan puhutun kielen sanajärjestyksen mukaisesti (esim. Laurén 2006: 215–225; Takala 2016: 43). Fokuksessa olevassa vuorossa (r. 8) Iina siis sulauttaa yhteen kahta kieltä.

Rivillä 4 Iina katsahtaa papereihinsa ja pitää pienen miettimistauon. Kääntyesään uudelleen katsomaan muita ryhmäläisiään hän jatkaa selitystään siitä, että kuulevat voivat kuurojen ja kuulevien yhteisissä tapahtumissa artikkelin mukaan käyttää sitä *sopasopaa* eli -- ottaa huo-

(5) Sopasopa

01 IINA, P: ja sit oli se et(tä) jos on (.) sen (henkinen) tilaus (-)
02 (olevissa) (0.32) f↑hommissaf (0.35) et jos on jossain
03 (0.43) >siinä niinku(n)< f@mixed event@f (0.31)
04 sellasessa missä on (0.48) (niinku) kuulevia. ja kuuroja.
05 ja (.) (sem) (mm) (.) kaikkee? (0.57) .h .et silloin voi
06 (.) (m)
IINA, T: KATSOO PAPEREIHINSA (0.34)
→ IINA, P: (m) niinkun (0.29) käyttää fsitä sopafsopaa et
08 (kulttuuri) (0.31) (a:) (0.21) viitto, (.)
09 [et(tä) (.) ottaa huomioon kaikki]
10 NELLI, P: [°mm° ((NYÖKYTTELEE))]
11 IINA, P: koska sul=on se (kyky) että sä voit tehdä niin, (0.3) ja
12 *sitten ottaa ne kaikki huomioon,*
13 MARIA, T: *NYÖKYTTELEE *
14 (1.45)

mioon kaikki (r. 7–9). Toisin sanoen viittomakieltä osaavat kuulevat voivat käyttää sellaista pidgineille tyyppistä muotoa, joka ei periaatteessa sulje totaalisesti kummankaan kielen ymmärtämistä pois (ks. kuitenkin viittomakielen ja viitotun puheen eroista esim. Laurén 2006: 215–219). *Sopasopa* on ilmaus, jota olen kuullut viittomakielen tulkki- ja muiden viittomakielialalla toimivien henkilöiden käyttävän arkipuheessaan. Ilmaus on leikkilistä ammattislangia, ja sitä myös Iinan hymy (r. 7) implikoi. *Suvi*-sanakirjan mukaan sanakirja-artikkelin 1003 *viittoa*, *viittominen*, *viittomis-* merkitys on ’viitottu puhe’ (myös ’viittoa suomen kielen mukaan, viittoa puhutun kielen mukaan’), kun huulio eli viittomaan kieliopillisesti kuuluva äänetön suunliike (ks. Rainò 2001) on *sopasopa* tai *soopaa-soopaa*. Iinan kuulijoilleen *se*-pronominin avulla tuttua asiana tarjoama *sopasopa* (*sitä sopasopaa*; vrt. esim. Laury 1996: 165–167) on siis alun perin äänetön, SVK:n viittomaan liittyvä rakennepiirre, joka on muunnettu ääntöelimityksellä tuotetuiksi suomen kielen äänteiksi. Tässä esimerkissä kyseessä onkin paitsi kielten myös modaaliteettien omalaatuinen yhteistyö, kun itse käsillä tuotettava viittoma on jätetty kieliä yhdistettäessä pois kokonaan ja sen sijaan kielessä kuuluu eräänlainen ”puhuttu viittomakieli” (ks. Tjukanov 2016: 28–29, 60–72; vrt. myös samankaltaiseen ilmiöön englantia ja amerikkalaisen viittomakielen välillä: Emmorey ym. 2008: 49, 55–56). Tutkimusta aiheesta ei vielä juuri ole, mutta esimerkiksi Valli, Lucas, Mulrooney ja Villanueva (2011: 192) katsovat tällaisten äänteiksi muutettujen huulioiden olevan koodien yhdistämisen sijaan pikemminkin käännöslainoja. Tätä näkökantaa voisi tukea esimerkiksi ilmauksen mahdollinen vakiintuneisuus, jonka todistaminen vaatisi kuitenkin vielä tutkimusta (vrt. esim. Gumperz 1982: 66–68).

Lopuksi

Viittomakieli ja puhuttu kieli voivat toimia yhteistyössä vaihtelevin tavoin. Aina ei ole välttämättä mahdollista tai edes tarpeellista määrittää, kumpi kieli on riippuvainen kummasta ja mikä kieli lausumaa dominoi. Langanpäiden etsimisen sijaan voikin vyyhteä tarkastella myös kokonaisuutena. Suomalainen viittomakieli ja suomen kieli voivat täydentää toisiaan esimerkiksi niin, että ne ohjaavat kuuli-joita lausuman tietynlaiseen tulkintaan, erottavat homonyymien merkitystä, täsmäntävät puheena olevan henkilön tunnistettavuutta tai lisäävät tietynlaisen sävyn tai evaluaation toiseen samanaikaiseen kielelliseen yksikköön. Lisäksi viittomakieli ja puhuttu kieli voivat olla ymmärrettävyyden kannalta vieläkin tiukemmissa sidoksissa toisiinsa esimerkiksi silloin, kun tarkoitetta ilmentävän viittoman parina toimii suomen kielen deiktinen ilmaus, kuten demonstratiivipronomini *tämä*, tai viittomakielinen ilmaus on muuttunut lainan kaltaiseksi ”puhuttuksi viittomakieleksi”, jossa viitotulle kielelle ominaisia artikulaattoreita eli käsiä ei välttämättä käytetä enää lainkaan.

Eri modaaliteettien samanaikaisen käytön tarkastelu ei ole uusi keksintö, vaan se on tuttua myös eletutkimuksista. Viime vuosina onkin käynyt yhä selvemmäksi, että vuorovaikutusta tutkittaessa on lähes mahdotonta tukeutua pelkkiin äänitteisiin ja sivuuttaa inhimilliseen kanssakäymiseen sisältyvä multimodaalisuus. (Esim. Kääntä & Haddington 2011; Paananen 2015; suomalaisesta viittomakielestä Tapio 2013.) Eleet ja muu kehollinen toiminta ovat kuitenkin aina osa puhujan tai viittojan välittämää kokonaisuviestiä. Siksi voidaankin miettiä, mihin viitotun ja puhutun kielen kerroksiin esimerkiksi eleet ja prosodia sijoittuvat (ks. esim. Kääntä & Haddington 2011; suomalaisen viittomakielen ja eleiden suhteesta esim. Jantunen

2010). Vaikka tästä kirjoituksesta saattaa saada käsityksen kerrosten kahtiajaosta, kielet eivät kuitenkaan välttämättä so- lahda tarkkarajaisiin kategorioihin, joita pystyisi laskemaan (vrt. esim. Lehtonen 2015: 27–28, 299). Millaiselle kielen ker- rokselle vaikkapa esimerkin 5 kaltainen *sopasopa*-ilmaus sijoittuisi? Olennaista onkin huomata, että viitotut ja puhutut kielet voivat kietoutua toisiinsa moninai- silla tavoilla – rakenteellisista eroistaan huolimatta ja juuri niiden ansiosta.

MAIJA TJUKANOV
etunimi.sukunimi@gmail.com

Lahteet

- AINIALA, TERHI 2012: Nimistöntutkimus. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutki- muksen käsikirja* s. 612–617. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsin- ki: Gaudeamus.
- BISHOP, MICHELE 2010: Happen can't hear. An analysis of code-blends in hea- ring, native signers of American Sign Language. – *Sign Language Studies* 11 s. 205–240.
- BLACKLEDGE, ADRIAN – CREESE, ANGE- LA 2010: Translanguaging in the bilin- gual classroom. A pedagogy for learning and teaching? – *The Modern Language Journal* 94 s. 103–115.
- VAN DEN BOGAERDE, BEPPIE – BAKER, ANNE 2005: Code mixing in mother- child interaction in deaf families. – *Sign Language & Linguistics* 8 s. 153–176.
- EMMOREY, KAREN – BORINSTEIN, HELSA B. – THOMPSON, ROBIN – GOLLAN, TAMARA H. 2008: Bimodal bilingua- lism. – *Language and Cognition* 11 s. 43–61.
- ETELÄMÄKI, MARJA 2006: *Toiminta ja tarkoite. Tutkimus suomen pronominis- ta* tämä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1008. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- EVK = Eurooppalainen viitekehys. *Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys* 2013 [2001]. Common European framework of reference for languages. Learning, teaching, assessment. 1.–6. painos. Jaana Jokiniemi (toim.). Suomentaneet Irma Huttunen ja Hanna Jaakkola. Helsinki: Sanoma Pro.
- GUMPERZ, JOHN J. 1982: *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HUMAK = Humanistinen ammattikorkea- koulu. *Opinto-opas: lukuvuosi 2015–2016. Kansalaistoiminta ja nuorisotyö, viitto- makieli ja tulkkausala, kulttuurituotanto*. [http://www.humak.fi/wp-content/uplo- ads/2015/08/Humak-opinto-opas-2015-2016.pdf](http://www.humak.fi/wp-content/uploads/2015/08/Humak-opinto-opas-2015-2016.pdf) (5.4.2016).
- JANTUNEN, TOMMI 2010: Johdanto. Näkö- kulmia viittomaan ja viittomistoon. – Tommi Jantunen (toim.), *Näkökulmia viittomaan ja viittomistoon* s. 11–28. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 5. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KANTO, LAURA 2016: *Two languages, two modalities. A special type of early bilingual language acquisition in hearing children of deaf parents*. Acta Universi- tatis Ouluensis. B Humaniora 141. Oulu: University of Oulu.
- KS = Kielitoimiston sanakirja. Kotimais- ten kielten keskus. Verkkoversio. <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/> (22.8.2016).
- KÄÄNTÄ, LEILA – HADDINGTON, PENT- TI 2011: Johdanto multimodaaliseen vuorovaikutukseen. – Pentti Haddington & Leila Kääntä (toim.), *Kieli, keho ja vuorovaikutus. Multimodaalinen näkö- kulma sosiaaliseen toimintaan* s. 11–45. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1337. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- LABOV, WILLIAM 1972: *Language in the inner city. Studies in the Black English vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- LAURANTO, YRJÖ 2015: *Direktiivisyyden rajoja. Suomen kielen vaihtokauppsyntaksia*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1180-7>.
- LAURÉN, SIRPA 2006: Kielen sisäinen tulkkaus – Niina Hytönen ja Terhi Rissanen (toim.), *Käden käänteessä. Viittomakielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa sekä käytäntöä* s. 199–226. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Helsinki: Finn Lectura.
- LAURY, RITVA 1996: *Sen kategoriasta. Onko suomessa jo artikkeli?* – *Virittäjä* 100 s. 162–181.
- LEHTONEN, HEINI 2015: *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisisessä Helsingissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1333-7>.
- MCILVENNY, PAUL 1995: Seeing conversations. Analysing sign language talk. – Paul ten Have & George Psathas (toim.), *Situated order. Studies in the social organisation of talk and embodied activities* s. 129–150. Washington: University Press of America.
- PAANANEN, JENNY 2015: Kuinka eleet helpottavat yhteisymmärrystä? Ikoni- set ja deiktiset eleet monikulttuurisilla lääkärin vastaanotoilla. – *Puhe ja kieli* 35 s. 73–95.
- PIPPURI, OUTI 2014: *Suomalaisten julkisuuden henkilöiden viittomanimiä ja niiden nimenantoperusteita*. Viittomakielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- RAINÖ, PÄIVI 2001: Mouthings and mouth gestures in Finnish Sign Language. – Penny Boyes Braem & Rachel Sutton-Spence (toim.), *The hands are the head of the mouth. The mouth as articulator in sign languages* s. 41–50. Hamburg: SIGNUM-Press.
- 2004: *Henkilöviittomien synty ja kehitys suomalaisessa viittomakieliyhteisössä*. Deaf Studies in Finland 2. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- ROUTARINNE, SARA 1998: Kertomuksen rakentuminen. – Liisa Tainio (toim.), *Keskusteluanalyysin perusteet* s. 138–155. 2. painos. Tampere: Vastapaino.
- 2005: Keskustelupuheen johtolauseiden kielioppia. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 83–113. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. – SACKS, HARVEY 1973: Opening up closings. – *Semiotica* 8 s. 289–327.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: *Läsnäolon pronominit*. Tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 715. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SignWiki = *Suomalaisen viittomakielen wikisanakirja Signwiki* 2013. <http://finsl.signwiki.org/> (29.1.2016).
- SORJONEN, MARJA-LEENA – RAEVAARA, LIISA 2006: Kuinka päästä alkuun? Asiointikeskustelun aloittamistavoista. – Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara (toim.), *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä* s. 48–85. Tietolipas 210. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – RAEVAARA, LIISA – LAPPALAINEN, HANNA 2009: *Mä otan tän*. Käynnin syyn esittämisen tavat kioskillä. – Hanna Lappalainen & Liisa Raevaara (toim.), *Kieli kioskillä. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista* s. 90–119. Tietolipas 219. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suvi* = *Suvi – Suomen viittomakielten verkko-sanakirja* 2015. <http://suvi.viittomat.net/> (2.8.2016).
- SVT ry 2014 = *Asioimistulkin ammattisäännöstö*. Suomen Viittomakielen Tulkit ry 2014. <http://www.tulkit.net/ammatti/>

- asioimistulkkin-ammattisaannosto (22.8.2016).
- TAKALA, MARJATTA 2016: Kommunikointitapojen kirjo. – Marjatta Takala & Helena Sume (toim.), *Kieli, kuulo ja oppiminen. Kuurojen ja huonokuuloisten lasten opetus* s. 38–55. 3. täysin uudistettu painos. Helsinki: Finn Lectura.
- TAKKINEN, RITVA – JANTUNEN, TOMMI – AHONEN, OUTI 2015: Finnish Sign Language. – Julie Bakken Jepsen, Goedele De Clerck, Sam Lutalo-Kiingi & William B. McGregor (toim.), *Sign languages of the world. A comparative handbook* s. 253–272. Berlin: Walter de Gruyter.
- TAPIO, ELINA 2013: *A nexus analysis of English in the everyday life of FinSL signers. A multimodal view on interaction*. Jyväskylän yliopisto.
- TJUKANOV, MAIJA 2016: “Eli me kuullaan?” *Koodinvaihto suomalaista viittomakieltä vieraana kielenä käyttävien kuulevien opiskelijoiden ja opettajien luokkahuonevuorovaikutuksessa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- UD = Urban dictionary 2005. <http://www.urbandictionary.com/> (28.8.2016).
- VALLI, CLAYTON – LUCAS, CEIL – MULLROONEY, KIRSTIN J. – VILLANUEVA, MIAKO 2011: *Linguistics of American Sign Language. An introduction*. 5. painos. Washington D. C.: Gallaudet University Press.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoersio. <http://scripta.kotus.fi/visk> (26.8.2016).

Liite 1

Litteroinnissa ja glossauksessa käytetyt merkit

koira	painokkaasti sanottu sana tai sanan osa
?	nouseva intonaatio
.	laskeva intonaatio
,	tasainen intonaatio
↑	seuraava sana lausuttu ympäristöä korkeammalla äänellä
>eikun<	muuhun ympäristöön verrattuna nopeaa puhetta
[mitä sä sanoit]	päällekkäistä puhetta eri puhujien kesken
nelli:	venytetty äänne
°joo°	ympäristöä vaimeampaa puhetta
EI	ympäristöä voimakkaammalla äänellä tuotettua puhetta
=	kaksi puhunnosta liittyy tauotta toisiinsa
(.)	mikrotauko (vähemmän kuin 0.2 sekuntia)
(0.24)	mikrotaukoa pidempi tauko
.h	lyhyt sisäänhengitys
.hh	pidempi sisäänhengitys
h	lyhyt uloshengitys
hh	pidempi uloshengitys

he he	nauria
mt.	maiskautus
s(h)elittää	nauraen lausuttu sana
@ilmettä@	äänenlaadun muutos
£kuka£	hymyillen lausuttu sana tai pidempi jakso
(-)	epäselvästi kuultu sana
(--)	pidempi jakso, josta ei ole saatu selvää
NYÖKYTTELEE	puheenvuoron aikainen ei-kielellinen toiminta
((VIITTOO HITAASTI))	litteroijan selityksiä tilanteesta tai kielestä

P = puhe, V = viittomakieli, T= muu toiminta

KOIRA	viittoman glossi eli viittoman merkitystä parhaiten kuvaava suomen kielen sana
TIETO+KONE	yhdysviittoma, joka koostuu useasta morfeemista
£KUKA£	viittoma tai pidempi viitottu lausuma on tuotettu hymyillen
IINA, P: ♦ kuka ♦	Yhden henkilön samanaikainen puhe ja
V: ♦ KUKA ♦	viittominen on merkitty allekkain.